

Marcin Hintz, Michał Hucal

Wielowymiarowość ewangelickiego prawa kościelnego.

Analiza porównawcza i teologiczno-prawna

Warszawa 2018, ss. 371.

Na polskim rynku wydawniczym pojawiło się interesujące opracowanie ewangelickiego prawa kościelnego. Monografia przygotowana przez bp. dr. hab. Marcina Hintza, prof. ChAT i dr. Michała Hucalę zatytułowana została *Wielowymiarowość ewangelickiego prawa kościelnego. Analiza porównawcza i teologiczno-prawna* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe ChAT 2018). Jest ona jedną z dwóch pozycji będących plonem projektu badawczego finansowanego ze środków Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki pt.: *Wielowymiarowość ewangelickiego prawa kościelnego. Analiza porównawcza i teologiczno-prawna wraz z edycją tekstów źródłowych polskich Kościołów ewangelickich*. Drugą publikacją, komplementarną wobec omawianej w niniejszej recenzji, jest edycja źródłowa prawa kościelnego trzech polskich Kościołów ewangelickich: Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego (dalej: KEA), Kościoła Ewangelicko-Reformowanego (dalej: KER) i Kościoła Ewangelicko-Methodystycznego (dalej: KEM)¹. Zawarto w niej zarówno aktualnie obowiązujące akty prawne, jak i odpowiednie regulacje historyczne obowiązujące okresie II Rzeczypospolitej i PRL.

Recenzowany tom stanowi opracowanie aktualnych regulacji prawnych w trzech Kościołach ewangelickich. Autorzy dokonują analizy stanu prawnego i dostarczają polskiemu czytelnikowi po raz pierwszy tak obszernej syntezy różnych aspektów funkcjonowania Kościołów ewangelickich w Polsce z perspektywy obowiązujących w nich regulacji prawnych. Z jednej strony prezentowana monografia jest więc przykładem prawniczej analizy sytuacji trzech Kościołów ewangelickich w Polsce, z drugiej zaś może i powinna być traktowana jako wykraczająca poza *stricte* prawnicze rozważania prezentacja sposobów funkcjonowania, a także niejednokrotnie teologicznego samorozumienia tych Kościołów, które uwidacznia się w ich własnych regulacjach prawnych.

¹ *Ewangelickie Prawo Kościelne 1918-2018. Zbiór tekstów prawnych*, Wydawnictwo Naukowe ChAT, Warszawa 2018.

Monografia została podzielona na sześć rozdziałów merytorycznych, poprzedzonych wstępem. Uzupełnia ją także podsumowanie, bibliografia oraz angielskojęzyczne streszczenie i noty biograficzne autorów. Rozdział pierwszy pracy ma charakter wprowadzający. Zawarto w nim prezentację teologicznych podstaw ewangelickiego prawa kościelnego, a więc rozważania z zakresu ewangelickiej eklezjologii, szczególnie w fundamentalnym dla myślenia ewangelickiego wydaniu reformacyjnym. W rozdziale tym dokonano także zarysowej prezentacji historycznego rozwoju ewangelickiego prawa kościelnego na gruncie polskim od XVI w., a także naszkicowano teologiczne podstawy autonomii związku wyznaniowego i relacji państwo-Kościół na gruncie ewangelickim. Rozdział kończą rozważania dotyczące źródeł ewangelickiego prawa kościelnego.

Powyższy rozdział spełnia zadanie wprowadzenia, dając czytelnikowi przegląd zasadniczych zagadnień teologiczno-historycznych, które umieszczają prowadzone w kolejnych rozdziałach rozważania na temat aktualnego prawa kościelnego polskich Kościołów ewangelickich we właściwym, szerszym kontekście. Szczególnie cenny wydaje się tutaj zarys teologicznych źródeł koncepcji wolności religijnej u Marcina Lutra. Ukazuje on bowiem, że popularna narracja o Reformacji wittenberskiej (lutrańskiej) jako źródle wolności sumienia wymaga krytycznej oceny, a pierwszeństwo koncepcyjne i praktyczne w tym względzie przyznać należy raczej Reformacji radykalnej. Choć oczywiście w teologicznym dziedzictwie Lutra nie brak impulsów, które, czytane w innych uwarunkowaniach historycznych, sugerują rozwiązania bliskie standardom wolności sumienia. Nie znalazły one jednak w XVI w. konsekwentnego zastosowania (por.: stosunek do anabaptystów, czy Żydów²).

Pryncypia teologiczne w tym rozdziale ukazane są w odniesieniu do typologicznego podziału na myśl Reformacji wittenberskiej (lutrańskiej) i Reformacji szwajcarskiej, której głównym przedstawicielem na kartach recenzowanej pozycji jest Jan Kalwin (tudzież kalwińsko inspirowany *Katechizm heidelberski*). Taka typologia, choć oczywiście w swym zasadniczym podziale poprawna, może jednak sprawiać wrażenie, że nie w pełni oddano sprawiedliwość nielutrańskim kierunkom Reformacji. Wydaje się, że wyraźniejszego zaznaczenia wymagałoby znaczenie zuryskiego nurtu Reformacji i jego specyficznego dorobku teologicznego-ustrojowego. Byłoby to możliwe poprzez szerszą analizę eklezjologii *Confessio helvetica posteriori*. Po pierwsze, ze względu na to, że jest ono najważniejszą syntezą stanowiska zuryskiego i choć autorem wyznania jest

² Zob.: G. Miller, *Luther's Views of the Jews and Turks*, [w:] *The Oxford Handbook of Martin Luther's Theology*, red. I. Dingel, R. Kolb, L. Batka, New York 2014, s. 427-434; *Healing Memories. Reconciling in Christ*, „LWF Studies” 2016, nr 2, s. 23-76.

następcą Zwingliego w Zurychu Heinrich Bullinger, to zyskało ono pełną akceptację Teodora Bezy, a więc następcy Jana Kalwina w Genewie. Po drugie zaś, ze względu na jego znaczenie dla powstawania wyznań wiary i tradycji wyznaniowej choćby Kościołów środkowoeuropejskich, czerpiących teologiczne inspiracje z Reformacji szwajcarskiej³. Mocniejszego zaakcentowania domaga się także samodzielność tradycji Reformacji radykalnej, choćby z tego powodu, że była ona katalizatorem tworzenia rozwiązań prawno-kościelnych na terenie Szwajcarii, mającym znaczenie podobne do wojny chłopskiej w Niemczech.

Natomiast co do rozważań na temat eklezjologii kalwińskiej, pewien niedosyt pozostawia brak przedstawienie jej związków z myślą Martina Bucera⁴, czyli innego prominentnego przedstawiciela pierwszego pokolenia Reformacji, który zachował względem Wittenbergi samodzielność i oryginalność. Także w przypadku pism fundamentalnych dla rozwoju i ugruntowania myśli eklezjologicznej szwajcarskiego nurtu Reformacji, przy pierwszorzędnym znaczeniu *Katechizmu heidelberskiego* dla katechizacji szerokich mas, istotniejszymi wydają się takie pozycje, jak genewskie *Ordonnances ecclésiastiques*, czy *Institutio Christianae religionis*, bowiem to na tych wzorcach budowano wyznania wiary i porządki kościelne o profilu kalwińskim (dobrym przykładem jest tutaj Kościół Szkocji z jego *Confessio Scotica* oraz tzw. księgami dyscypliny⁵).

Rozdział drugi dostarcza szczegółowego omówienia rozwiązań prawnych regulujących funkcjonowanie poszczególnych organów Kościoła, od synodów (względnie Konferencji dorocznych w KEM), poprzez konsystorze (w KEM: Rada Kościoła), zwierzchników Kościoła, diecezje (w KEM: okręgów kościelnych), do parafii (a w przypadku KER także umocowania prawnego członków żyjących w diasporze), a także diakonatów (funkcjonujących w KEA i w KEM). Tę listę uzupełnia prezentacja umocowania prawnego innych instytucji kościelnych (np. duszpasterstw środowiskowych), a także analiza regulacji dotyczących spraw finansowych Kościołów (obok prawa finansowego przedstawione zostały w przypadku KEA także kwestie związane ze zwolnieniami celnymi czy odzyskiwaniem majątku). Zaprezentowana tutaj szczegółowa synteza stanu prawnego odnośnie do funkcjonowania poszczególnych organów,

³ *Das Zweite Helvetische Bekenntnis. Confessio Helvetica Posterior*, Zürich 1966, s. 4-10.

⁴ Por.: W. van't Spijker, *Bucer's influence on Calvin: church and community*, [w:] *Martin Bucer (1491-1551). Collected studies on his life, work, doctrine and influence*, red. C. Berke, J.C. Klok, Göttingen 2018, s. 155-168.

⁵ Zob.: *Die Geschichte des Christentums. Religion – Politik – Kultur*, hg. J.-M. Mayeur u. a., Bd. 8, Freiburg-Basel-Wien 1992, s. 535-539.

z uwzględnieniem wykazu ich różnorodnych kompetencji, a także trybów procedowania, jest pracą na gruncie polskim pionierską. Poza różnorodnymi opracowaniami przyczynkarskimi prawo kościelne tylko w przypadku KEA doczekało się stosownego komentarza⁶, przy czym z oczywistych względów nie dokonuje syntezy wszelkich kompetencji poszczególnych organów Kościoła. Synteza ta zaś jest szczególną wartością recenzowanej pracy. Ma to specjalne znaczenie w przypadku prawa KEA, na które składa się szeroki wachlarz różnych aktów prawnych wyższego i niższego rzędu. Mimo mniej skomplikowanego systemu prawnego w KER i KEM, zaproponowane w pracy syntetyczne opracowanie sytuacji w tych Kościołach także jest cennym wkładem w dyskusję nad prawem kościelnym w polskich Kościołach ewangelickich. Należy także podkreślić, że autorzy nie tylko dokonują opisu stanu prawnego, ale również wskazują na konieczne zmiany czy też błędy legislacyjne wymagające poprawki (interesującym przykładem jest kontrowersyjne zabezpieczenie przed zmianą *Deklaracji Wstępnej Zasadniczego Prawa Wewnętrzznego* KEA – s. 130n).

Rozdział trzeci pracy przedstawia prawno-kościelne ujęcia sakramentów (Chrztu i Wieczerzy Pańskiej), a także innych czynności kościelnych (spowiedź wraz z problematyką tajemnicy spowiedzi i tajemnicy duszpasterskiej, konfirmacja i konwersja, małżeństwo, ordynacja, pogrzeb kościelny wraz z zagadnieniami dotyczącymi prowadzenia cmentarzy). W przypadku Chrztu, Wieczerzy Pańskiej, spowiedzi i jej tajemnicy, konfirmacji i konwersji oraz pogrzebu ustalenia odwołują się do rozstrzygnięć w KEA. Wynika to z faktu, że tylko ten Kościół ewangelicki dokonał w tym zakresie stosownej regulacji w formie *Pragmatyki Służbowej*. W przypadku małżeństwa i ordynacji przedstawione są także ustalenia KER i KEM, gdyż stosowne regulacje zawarto w aktach prawnych innego rodzaju. Autorzy słusznie prezentują nie tylko rozstrzygnięcia natury praktycznej w odniesieniu do poszczególnych zagadnień, ale także teologiczne ujęcia poszczególnych sakramentów czy czynności kościelnych. Odzwierciedla to niestety ułomność teologicznej pracy w Kościołach ewangelickich w Polsce, która powoduje, że kwestie teologiczne są rozstrzygane bądź to na poziomie wyznań wiary danego Kościoła, bądź to na poziomie jego aktów prawnych. Luki pomiędzy tymi dwoma sposobami opisania teologii i praktyki Kościoła nie wypełniają niestety opracowania o charakterze ściśle teologicznym czy też teologiczno-praktycznym, które byłyby usankcjonowaną przez stosowne gremia (np. Synody) wypowiedzią Kościoła na temat aktualnego rozumienia teologicznych pryncypiów danej tradycji, z uwzględnieniem kontekstu, w którym współcześnie działa dany Kościół. To powoduje sytuację kurio-

⁶ *Prawo Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego. Komentarz*, red. J. Cebula, Warszawa 2017.

zalną, w której niejednokrotnie jedyną oficjalną wypowiedzią aktualizującą zapisy konfesyjnych źródeł polskich Kościołów ewangelickich są uchwalane w nich zapisy prawne. Przykładem takiej wątpliwej praktyki jest m.in. fakt, że agendy KEA powołują się w części wstępnej na zapisy *Pragmatyki Służbowej*, nie podejmując trudu teologicznej refleksji nad czynnościami kościelnymi, których wykonanie dana część agendy reguluje⁷.

W kolejnym rozdziale zaprezentowano regulacje prawne dotyczące członków Kościołów. Omówiono w nim kwestie wstępowania do Kościoła i występowania z niego, prawa i obowiązki członka Kościoła, zagadnienia związane z urzędem kościelnym, nauczaniem religii oraz regulacje dotyczące danych osobowych. Podobnie jak w rozdziale trzecim, część kwestii (nauczanie religii, ochrona danych osobowych) omówiona jest tylko na gruncie KEA, co wynika z braku stosownych regulacji w pozostałych Kościołach. Szczególną wartość przedstawia w tym rozdziale część ostatnia, dotycząca ochrony danych osobowych, gdyż omawia ona przepisy, które weszły w życie w roku 2018, jako przygotowanie Kościoła do spełnienia rygorów unijnej dyrektywy dotyczącej ochrony danych osobowych, czyli tzw. RODO.

Rozdział piąty omawianej pracy zajmuje się zagadnieniami odpowiedzialności dyscyplinarnej. Zawarto w nim charakterystykę środków dyscyplinarnych, podstawowej pojęciowości stosowanej w odpowiednich regulacjach, a także umocowania ustrojowego instytucji dyscyplinarnych oraz scharakteryzowano zagadnienia procesowe. Podobnie jak w dwóch poprzednich rozdziałach, najobszerniej zajęto się stosownymi regulacjami w KEA; ponownie wynika to z faktu, że akurat w tym Kościele są one najbardziej rozwinięte.

Ostatni z rozdziałów merytorycznych jest najkrótszy i zajmuje się konsekwencjami prawno-kościelnymi uczestnictwa Kościołów ewangelickich w ruchu ekumenicznym. Zajęcie się tym tematem w formie osobnego rozdziału jest ze wszech miar uzasadnione zarówno ze względu na bogatą historię tego udziału, jak i na fakt, że jako Kościoły mniejszościowe stale funkcjonują one w ekumenicznym kontekście. Rozdział dokumentuje wewnętrzne regulacje (ponownie znowu głównie KEA, gdyż tylko ten Kościół relatywnie szeroko

⁷ Por. zapis otwierający wstępne „Praktyczne wskazówki” w cz. II, t. 1 agendy dotyczącego Chrztu i konfirmacji oraz wstąpienia do Kościoła: „O obrzędach zawartych w niniejszym tomie kompetentnie zarówno z punktu widzenia teologicznego (biblijnego), jak również praktycznego, wypowiada się Pragmatyka Służbowa Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP w następujący sposób:” (*Agenda Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego [Luterańskiego]*, cz. II, t. 1, Dziegielów 2006, s. 9), po którym następuje zacytowanie w całości stosownych przepisów pragmatyki odnośnie do Chrztu Świętego.

uwzględnił tę tematykę w swojej *Pragmatyce Służbowej*), znaczenie przynależności do międzynarodowych (Światowa Rada Kościołów) i krajowych organizacji ekumenicznych (Polska Rada Ekumeniczna) oraz konfesyjnych (Światowa Federacja Luterńska, Światowa Wspólnota Kościołów Reformowanych), a także dokonuje przeglądu krajowych i międzynarodowych porozumień ekumenicznych, których Kościoły ewangelickie są sygnatariuszami.

Ustalenia merytoryczne poczynione w zaprezentowanych wyżej sześciu rozdziałach udowadniają tezę postawioną w tytule pracy, wskazującą na wielowymiarowość ewangelickiego prawa kościelnego. Opracowanie to, jako synteza zasadniczych zagadnień prawa wewnętrznego Kościołów ewangelickich, ma charakter pionierski. Stanowi tym samym istotny wkład w naukową dyskusję nad prawem wewnętrznym Kościołów mniejszościowych w Polsce. Syntetyczny charakter opracowania sprawia, że należy je traktować nie tylko jako pozycję referencyjną dla badaczy problematyki prawnowyznaniowej na gruncie ewangelickim w Polsce, ale również widzieć w nim należy swoisty podręcznik przydatny członkom tych Kościołów, którzy zainteresowani są regulacjami prawnymi obowiązującymi w Kościołach, na przykład ze względu na pełnione w Kościele funkcje.

Jerzy Sojka